

творчески територии. Вътрешното единство на теорията, историята и критиката в рамките на литературната наука, безусловно необходимо за взаимодействието ѝ с другите съвременни науки, надали може да бъде постигнато без помощта на книги като „Направления в литературознанието“ от Стефания Скварчинска и „Теории в литературознанието“ от Зофия Митосек.

Катя Митова

„ШАРЛ БОДЛЕР“ от ДИМИТЪР АВРАМОВ. С., изд. „Наука и изкуство“, 1985. 375 с.

Прочетох тази книга на един дъх, тя ме развълнува силно. Колко размисъл предизвика у мен споделеното от Димитър Аврамов! Нарочно употребих думата „споделено“, въпреки че става дума за научен труд. Но аз наистина възприех написаното като изповед, изпълнена с толкова любов и преклонение. Бодлер може да бъде разгледан по един или друг начин, това го разбираме и от главията на многобройните изследвания, на които се позовава Аврамов. Но ако искаме да схванем необичайното и сложното у поета, ако пристъпим към личността на Бодлер, без да робуваме на едностранични тези, не можем да бъдем безстрастни. Покъртени от трагичното в неговата съдба, омагьосани от мрачната, но заредена с изстрадан хуманизъм поезия на Бодлер, ние ще го почувствуваме като близък и скъп човек. А за такива хора трябва да се пише с топлина, изповедно, с много обич, въпреки възраженията и несъгласията, които ще предизвикат у нас някои техни постъпки, мисли и възгледи.

Книгата е писана в продължение на години. Д. Аврамов споменава как е възникнал у него замисълът, как е издирвал местата, свързани с живота на Бодлер. Часове наред той е прекарвал в Лувъра, изправен пред любимите картини на поета. Тези скривени преживявания са допринесли доста за необикновената въздейственост на книгата. Но всеки ще се досети и за многобройните трудности, които авторът на „Шарл Бодлер“ е трябвало да преодолее. Литературата за поета е необозрима, да се намерят едва ли не всичките изследвания, появили се досега, е подвиг. Мнозина от тях принадлежат на авторитетни имена, сред които се открояват отчетливо името и на Жан-Пол Сартр. Необходимо са творческо дръзновение и завидно самочувствие, една предварителна увереност в собствените сили, за да се опиташ на свой ред да напишеш книга за Бодлер. Излишно е да казвам, че Аврамов се е справил отлично със задачата си.

Както е известно, Бодлер е превеждан за първи път у нас в края на миналото столетие. Оттогава насам интересът към неговото творчество никога не е спадал, но по-същественото е да припомним, че авторът на „Цветя на

злото“ е повлиял на редица български поети. Още в своето въведение Аврамов посочва конкретни примери, които разкриват въздействието на Бодлер, изпитано от Яворов и Димитър Бояджиев, от Николай Лилиев и Атанас Далчев. Многозначителен е фактът, че Теодор Траянов отрежда и за Бодлер специално място в своя „Пантеон“. Аврамов не пропуска да спомене и за Александър Вутимски, за когото Бодлер е бил повече от любим поет. Който е запознат в подробности с трагичната участ на Вутимски, знае добре, че Рембо и Бодлер са имената, произнасяни от болния поет твърде често. Вижда се, че Бодлер, който непрекъснато е превеждан в целия свят, и в България има завидна посмъртна участ. Ето защо книгата за него трябваше да се появи, Хубаво е, че я написа един от най-талантливите ни изкуствоведи и художествени критици, човек, който познава не от вчера литературата и културата на Франция. С този труд се отдава дължимото на поета, който близо сто години живее в съзнанието на българската интелигенция.

Целта на Димитър Аврамов е да ни срещне с изключително сложната личност на Бодлер, да разкрие противоречивото неизменно в неговия духовен свят, целия комплекс от предпоставки, формирали възгледите на поета и критик, допринесли за всичко онова, което представлява от само себе си творческото му дело. Иначе казано, книгата е портрет на един духовен първенец, чиято слава е неподвластна на времето. Основната трудност, на която ще се натъкне всеки, който иска да пише за Бодлер, е постоянната раздвоеност, характеризираща мислите и чувствата на поета, неговите пориви, естетическите и философските му възгледи, буквално всичко, каквото е бил този необикновен човек. Неслучайно Аврамов отбелязва, че досега са се появили стотици изследвания, които неизменно си противоречат в направените изводи. Или, както пише авторът: „Според гледната точка на изследователя той бива атеист или ревностен католик, маниерен декадент или блестящ новатор, мрачен апологет на злото или възвишен хуманист, заксянал мистик или модерен рационалист, неприязлив противник на реализма или негов възторжен апостол, социално отвърнат естет или политически ангажиран дух, прикрит зад мимикрията на една изкусно режисирана безстрастност...“ (с. 21). Димитър Аврамов ни то за момент не изпада под влиянието на нечия привидно убедителна констатация. Колкото и безспорни да му изглеждат досегашните твърдения за поета, той се осланя преди всичко на своя изследователски метод. Проучва в детайли епистоларното наследство на Бодлер, както и всичко, излязло изпод перото на поета, ориентираш се безупречно в духовния и социалния климат на Бодлеровата епоха, той разнишва многостранно недоизказаното и противоречивото, парадоксалното и привидно безспорното. Аврамов няма свои

предпоставени тези, той търси истината за Бодлер, каквато и да се окаже тя. Доказателствата си намира в живота на поета, в неговите стихове, в естетическите му студии, но докато бъдат окончателно изведени, авторът преодолява всевъзможни препятствия.

В хода на своите предварителни проучвания и Д. Аврамов стига до характерното за Бодлер — неговото раздвоение, това, че поетът е бил през целия си живот „*homo duplex*“. Той иска да разбере дали тук „не се крие нещо съществено за него като човек и мислител“ (с. 23). Ето я отправната точка: „Ако наистина съществува някаква „легенда“, пише Аврамов, нека се опитаме да разгадаем нейния обективен смисъл. Може би това ще ни помогне да опознаем по-добре истинския Бодлер, а покрай него и себе си“ (с. 23). Обърнете внимание на последните думи, те хвърлят допълнителна светлина върху замисъла на този труд. Аврамов го е написал не само заради Бодлер. Чрез истината за него той ни предизвиква да се замислим по-настойтелно иза истината, за това, което сме самите ние. По този причина той казва: „Опознавайки го отблизо, като че ли опознаваме себе си по-добре. При определени житейски ситуации неговите пориви, колебания, безволие, угризения, противоречия, отчаяние, покрус, чувство за празнота и абсурдност ние сме в състояние или просто сме принудени да ги усетим дълбоко и у нас самите и ако не ги преживяваме като него, то е, защото сме по-близо до стандартната кройка. Тъжно е наистина, ако някой не види нищо от неговите слабости и противоречия у себе си“ (с. 22).

Случайно ли беше, че започнах рецензията си, споделяйки за възмущението, с което съм прочел книгата? Зная, че не съм единственият, който се е възмущавал по същия начин, защото написаното от Аврамов няма да подтикне към съкровен размисъл само духовно ограничения. Тук виждам едно от големите достойнства на „Шарл Бодлер“. Книгата напуска границите на избраната тема. Притежавайки неоспорими научни достойнства, тя не е обикновен научен труд, а повествование, което предизвиква и провокира. Написаното от Д. Аврамов е наситено с вътрешен патос, то не само констатира, но и апелира — не открито, не по законите на дидактиката, а чрез дискретен намек, чрез това, което се намира между редовете. И защото авторът ни представя големия поет не като човек от едно отминало столетие, а като наш съвременник. Не преувеличавам нищо. Който е прочел книгата, вижда, че възмущенията на Бодлер са и наши. Артюр Рембо с основание нарича Бодлер не само „цар на поетите, истински бог“, но и „първият ясновидец“. Нека да не схващаме последното в буквалния му смисъл. Бодлер не е бил врачка, нито самозван пророк, но като истински поет, с неспокойно съзнание и напрегнати сетива, ангажиран с проблемите на живота и човешката участ, действително

е прозрял това, което стана особено актуално в нашия век. Аврамов подробно се спира на схващанията и възгледите на Бодлер. Чрез многобройни примери той показва, че френският поет, изпитал на собствената си гръб ударите на една все още просперираща цивилизация, предугажда последствията от нейната бездуховност и нечовечност. Тогава все още в зародиш, през нашия век те се превърнаха в злокобна сила. Да вземем отчуждението. Авторът на „Шарл Бодлер“ читира диалога, с който започват „Малки поеми в проза“. Написаното го подтиква към следния извод: „Това е тоталното отчуждение на абсурдния човек, когото двадесетият век изуми, ще преоткрие всред съвременните на две световни войни и сред разсеиващия се дим на толкова много илюзии — хуманитарни, нравствени, политически, технократически — поетическия прототип на Йозеф К. на Кафка, Мърсо-чужденца на Камю, Антоан Роканте на Сартр... И както при тях, и тук осъзнаването на абсурда поставя страдания въпрос: има ли смисъл да се живее и не ли по-достойно да бъде напуснат доброволно този свят? — Вечният проблем за самоубийството, основният проблем на философията“ — както ще го назове в наше време Камю“ (с. 363). Д. Аврамов споменава, че Бодлер е замислял и подготвял книга за Белгия. Запознат и с подробните бележки на поета, който не е успял да реализира замисъла си, той казва: „Ала въпреки увлеченията неговата тревога за бъдещето на човечеството, страхът му от фетишизирането на материалните сили, на техническия прогрес, преренени от днешно гледище, съдържат дълбоки пророчески прозрения“ (с. 235). Аврамов се позовава и на фрагмент от дневника на Бодлер. Ето ги първите няколко изречения: „Машинното производство така ще ни американизира, прогресът в такава степен ще атрофира у нас всяка духовност, че никаква кървава, светотатствена, противоестествена утопия не ще може да се сравни с резултатите, които ще последват (...). Ала не чрез политически институции ще се прояви всеобщата разруха или всеобщият прогрес, а чрез падението на духа. Нужно ли е да казвам, че малкото, което ще остане от политиката, ще се мятат мъчително в обятията на повсеместната скотщина и управниците ще бъдат принудени, за да се задържат на власт и да създадат привиден ред, да прибегнат до средства, от които ще настръкне човекът, макар и толкова загубял?“ (с. 235).

Непосредствен свидетел на едно драматично време, когато монархията е свадена, за да бъде по-късно възстановена от „малкия Наполеон“, угнетен от морала и законите на безкрупнута буржоазия, с толкова сарказъм изобличена от любимица му Балзак; нещо повече, стигнал до невъзможността да живее в един презиран от него свят, Шарл Бодлер е имал единственото и при това несигурно убежище в своето изкуство, в часовете, когато е писал дневника си. В плен на безброй стра-

дания, той не загубва способността си да пише както никой друг по онова време, да мисли и чувствуват, да предсеща. Човек му вярва, не защото винаги е бил прав, а защото неизменно е бил искрен, проникновен, търсещ, безпощадно възискателен към себе си и към другите. И Аврамов го представя точно такъв, защото такава е истината. Но да не избързваме. Авторът ще стигне до нея, започвайки с най-ранните години на Бодлер, когато се начева драмата. Самейната среда, училището, постепенното съзряване, първите прояви на конфликтното у поета, който не търпи лицемерието и притворството, пошлото, бездушното, ерзащото — всичко това е предмет на обстоен анализ в началните страници. С психологическа проникателност, с усет за видимото и невидимото, които постепенно оформят характера на Бодлер, Д. Аврамов представя все нови и нови шрихи от портрета на своя „герой“. Както навсякъде в книгата, и тук авторът разкрива способността си да чете между редовете на запазените писма, да отсява значителното от маловажното, да прави не произволни предположения, а констатации, които звучат убедително. Цялата първа глава се чете с неспокойствие. Аврамов, без да бъде остоятелствен, но със завидното си умение да изтъкне амбивалентното значение на всеки факт от живота на поета, както и с умения си да пише експресивно, пресътворява драматизма на онези ранни години. Читателят е подготвен за това, което предстои на Бодлер. Аврамов ни казва достатъчно много, за да преценим обективно по-сетнешното поведение на поета и де се ориентираме в противоречивостта на неговите мисли и чувства.

Особено е значението на втората глава, озаглавена „Духовен денди“. Тук са разкрити онези „задължителни принципи“, които поетът си налага по своя воля, за да се осъществи най-пълноценно. Д. Аврамов пише: „Целта е „да се открий от другите“ и да изтъкне „аристократичното превъзходство на духа си“. Но срещу кого? Кои са тези „други“, тъй обсебвали неговото внимание, че диктуват поведението му посредством реакцията на контраста? Нека ги кажем: съдържатостта, абсолютната простота, мърката и равновесието са нужни, за да се разграничи от романтиците с тихата ексцентрична, ефектна разпуснатост в облеклото, а оригиналната елегантност и стилна изисканост — да се противопостави на еснафеите, филистерите на презряната от него буржоазия, с техния вкус към конфекцията, към стандартната мода“ (с. 70). Както ще видим понататък, животът ще попречи на Бодлер да следва непрекъснато принципите на това поведение, на тези самопредстави за творца-денди, който работи единствено за собствено удоволствие. Но до последния си час поетът остава верен на стремежа си да не бъде като другите. Това, което е ненавиждал в началото на своя житейски и творчески път, неистово

ще мрази и по-късно, независимо че се е простил с толкова илюзии, с толкова надежди. Целият му живот ще бъде иконоборчески, предизвикващ. Още приживе името на Бодлер ще стане синоним на всичко неконвенционално. Дендизмът на поета е форма на пръсването му бунтарство. В една друга глава Аврамов разкрива и поведението на Бодлер по време на революцията, ние ще видим поета на барикадите, а после и като революционер-журналист и публицист. Разочарование, пессимизъм и дори отчаяние ще последват кратките епизоди на участието му в борбата, но колкото и обезверен да бъде Бодлер, той, както вече споменах, ще остане верен на омерзата си. Тя ще изпълни стиховете му, ще стане причина и за появата на мрачните му предвиждания относно бъдещето. И тя ще бъде неговата постоянна връзка с живота, каквато е за него и страданието.

Не подценявам значението на нито една глава, защото те са еднакво необходими и равностойни по своето внушение. Всяка от тях е подстъп към изграждането на един труден образ. И все пак трябва да изтъкна специално главата, наречена „Homo duplex“. Авторът проследява всички форми на раздвоението при Бодлер. Все така проникателно и убедително звучи и тълкуването му на онези мълчаливи състояния, съпътстващи поета до самия му край. От една страна, копнеж по самотата, от друга — силният страх от нея. Непрекъснатият порив да съхраниш своята индивидуалност, да бъдеш отделно от другите и желанието да се слееш с тълпата, с множеството. Но не само това. Аврамов казва: „Върху какво не е сложил печата на своята „раздвоеност“? — Едновременно хвали и хули буржоазията, обича и ругае народа, участва в революцията и я осмива, гледа Наполеон III, а търси да си обясни „привиденциалността“ на неговото тиранично властване, утвърждава „чистото изкуство“, свободно от намесата на морала, а с цялото си творчество отхвърля тази стерилна фикция, подиграва се на романтиците, а сам е закоравял романтик...“ (с. 118). Къде са корените на това раздвоение? Отговорът е разпръснат в цялата книга. Но Д. Аврамов нямаше да стигне до него, ако беше изменил на подхода си да проектира Бодлеровата личност на фона на епохата. Ако не беше проумял същината на сложните зависимости между поета и неумолимите императиви на времето. Ако не беше използвал по най-подходящия начин предметството на дистанцията спрямо случилото се. И най-сетне, ако самият Бодлер не му беше толкова скъп. Тъкмо книгата на Аврамов ни доказва, че винаги очите на любовта са слепи.

Въпреки че притежава елементи на биографичното, трудът не е биография. И все пак „Шарл Бодлер“ запознава читателя с безчет подробности от живота на поета. Те са функционално подчинени на авторския замисъл, свързани са с концептуалното в книгата,

помагат на Аврамов да изведе по-непосредствено своите идейни внушения. Сътвореното от поета служи като спомагателен материал, то е допълнителна илюстрация, обогатяваща представите ни за неговата личност. Въпреки това, позоваващ се неведнъж на създаденото от Бодлер, Аврамов ни поднася прочит, който ще ни помогне да усетим по-силно значимостта на Бодлеровото художествено и критическо наследство. В заключителните страници на книгата си той прави оценка на Бодлеровата художествена критика, изтъквайки нейното огромно значение, това, че тя си остава и днес с непреходна стойност. Знае се, че Аврамов е написал обемно изследване за критиката на Бодлер. Прибавено като самостоятелна глава към едно повторно издание на книгата, то ще я направи още по-ценна. Но аз исках да изтъкна особеното в този труд, онова, за което споменах още в началото. Книгата е много повече от творчески портрет, поне от това, което сме свикнали да ни предлагат. Тя наистина е не само книга за Бодлер, а изобщо за мълчаливата и величава мисия на големия поет, респективно на изкуството, обречено да служи на хората. Този труд ни дава не само познания, но и уроци по морал, защото какво е животът на Бодлер, ако не и нравственост? Разбира се, че тази нравственост невината се побира в ограничените представи на филистера, на проспериращото благоразумие. Но тя има какво да ни даде, както ни дават много и мълчаливите противоречия на Бодлер, неразрешени от него, но поставящи толкова въпроси и към нас.

Много са легендите за Шарл Бодлер, много от тях не почитват на истината. В тази книга се говори и за едните, и за другите, за да прозвучи в крайна сметка акордът на големата истина за личността на поета. Аврамов не я натрапва самоуверено, от последна инстанция. Той ни среща със своята представа. Но когато една представа е аргументирана с богат документален материал, когато е защитена от вещ анализ и когато неусетно я приемаме като своя, тя принадлежи вече не само на един човек.

С появата на „Шарл Бодлер“, едно изследване, което не може да напише всеки, ние действително можем да се гордеем.

Божидар Кунчев

„УВЛЕЧЕНИЯ. ЕТЮДИ И ПОРТРЕТИ“ ОТ
МИНКО БЕНЧЕВ. С., БП, 1984. 190 с.

Могат ли уважаващите се литературни критици да робуват на увлеченията си? — ще възкликне някой от „тесните ерудити“ (както ги нарича Минко Бенчев) с я ярост ще запрати по тънката книжка „заплашително размаханата тояга на курсива“, за да смаже с един замах вълностите на слога и най-вече

на въображението, тъй характерни за тия „увлечения“. Пък аз, да си призная, зачехох тази книга една вечер, след като дълго бях търсил увлекателно четиво за преди сън, зачехох я с неохотата на стомашно болния, който вместо с печено прасенце трябва да се задоволи с парче сухар и чай без захар. Но... още първите страници бяха достатъчни, за да разбера, че това ще е най-интересният ми разговор с Минко Бенчев, иначе мълчалив, един вид свенлив събеседник, който обаче познава отлично механизма на разказването. Отвори ли уста, няма къде да идеш — трябва да го слушаш, защото разказите му са винаги като снимани със скрита камера филми, в които си има всичко: и човешката усмивка, и светлата печал, и една чисто възрожденска сентенциозност, която никога не звучи досадно. Такъв е той и в книгата си — в критическата си книга: още едно доказателство за смесението на жанровете в съвременния литературен свят и преди всичко, за огромната необходимост да се намирят хора, които и по такъв начин да говорят за писателите: без вдъхващи ужас систематизации, без терминологично озлобление и в същото време — с дълбоко разбиране за съкровения характер на изкуството, за неповторимостта на всяка творческа личност, за дълбокия смисъл на хуманното послание, вложено в тайнството на мерената реч. Някъде в книгата Бенчев споделя сякаш мимоходом: неговата лелеяна цел е „да се установи контакт“. Подхвърля думата и без дълбокомислени обяснения отминава, като ни оставя сами да се досетим за какво става дума. Хитро, нали? Но тъй или иначе, контактът с нас вече е установен, и то не само чрез често повтарящите се (леко иронични) „уважаеми“ или „любезни читатели“, а преди всичко, като намира идеалното „поле за контакт“ (убеден съм, че със сладкодумието си би могъл да привлече вниманието и на извънземните цивилизации!), като поставя разговора за поезията и поетите в една позната за широк кръг читатели обстановка. С други думи Минко Бенчев още в първите редове на книгата ни се разкрива като лугав и проникновен наблюдател (да си призная, отсега нататък повече ще внимавам, когато седя на чашка кафе с него). Той изведнаж откриватия си за жреците на поетичното изкуство не само от книгите им (макар че му вярвам, като споделя как четех по пет-шест пъти харесалата му стихосбирка), но и от прекия контакт с тях. За разлика от ловците на литературни клюки, критикът търси в обшуването трудно доловимия аромат на духовната неповторимост и щом го открие, не отлита в облаците на „идеалната мечта“, а се опитва да го занесе върху сложнорелефната карта на съвременния живот. Така достигаме до механизма на осъществяването на един не тъй често срещаш се „контакт“: писател — критик — читател (като тия категории диалектически се преливат и динамично сменят местата си в зависимост от гледната точка).